

Recenzja pracy doktorskiej mgr Magdaleny Lewandowskiej : Zakład Ubezpieczeń Społecznych – jako podmiot polityki społecznej Państwa Polskiego – od instytucji ubezpieczeń społecznych w kierunku instytucji zabezpieczenia społecznego.

I. Przedmiot oceny

Przyjęta do recenzji praca doktorska napisana została pod kierunkiem dr hab. Mirosława Grewińskiego, prof. nadzw. Uczelni Korczaka w Warszawie. Stanowi ona zwarte i pełne opracowanie naukowe liczące 378 stron tekstu wraz z załącznikami. Wyraźnie sformułowane założenia badawcze w postaci pytań i tez badawczych wskazują na ukierunkowanie zainteresowań badawczych w sferę problematyki nauk o polityce i administracji. Tytuł pracy został sprecyzowany trafnie i jest adekwatny do treści dysertacji doktorskiej, aczkolwiek uwzględniając także jej podtytuł, nieco przydługi. Być może dlatego, że problem badawczy jest niezwykle szeroki.

W realizacji pracy miała także swój udział promotor pomocniczy dr Beata Samoraj-Charitonow z Centrum Badań nad Zabezpieczeniem Społecznym, Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego,

II. Ocena podjętego problemu badawczego

Pomimo powszechnego użycia termin „zabezpieczenie społeczne” jest rozumiany w różnorodny sposób. Na ogół wskazuje się, iż pojawiające się w literaturze przedmiotu definicje możemy podzielić na dwie grupy. Do pierwszej można zaliczyć te, które wskazują na postrzeganie zabezpieczenia społecznego jako wartości, celu czy też stanu pożądanego, do osiągnięcia którego należy dążyć, przy czym drugorzędne znaczenie mają środki, za pomocą których ten cel osiągamy. Można zatem traktować zabezpieczenie społeczne jako swoiste poczucie bezpieczeństwa socjalnego, stan wolności od niedostatku i zagrożeń, których skutkiem jest brak lub niedostatek środków utrzymania. W taki sposób zabezpieczenie społeczne ujmuje m.in. Międzynarodowa Organizacja Pracy

(MOP), która wskazuje, iż zabezpieczenie społeczne to „ochrona, jaką społeczeństwo zapewnia swoim członkom za pośrednictwem szeregu przedsięwzięć publicznych chroniących ich przed trudną sytuacją materialną i społeczną, która mogłaby być spowodowana przez utratę lub znaczne obniżenie dochodów w przypadku choroby, macierzyństwa, wypadku przy pracy, bezrobocia, inwalidztwa, starości i śmierci oraz przedsięwzięć, zapewniających dostęp do opieki medycznej oraz dotacje dla rodzin z dziećmi”. W raporcie z 2010 roku agenda wskazuje, iż działania podejmowane w ramach zabezpieczenia społecznego mogą mieć charakter świadczeń pieniężnych lub w naturze. Ich celem jest ochrona w sytuacji braku dochodu lub niewystarczających dochodów z pracy w związku z brakiem dostępu lub zbyt drogim dostępem do opieki zdrowotnej, niedostatecznym wsparciem rodzin, ubóstwem i wykluczeniem społecznym a także w związku ze zdarzeniami przywołanymi powyżej.

Druą grupą definicji skupia się na wskazaniu konkretnych przedsięwzięć podejmowanych w celu zagwarantowania określonego poziomu życia danego społeczeństwa. Jako przykład może posłużyć definicja Jerzego Piotrowskiego, który uważał, iż zabezpieczenie społeczne to „całokształt środków i działań instytucji publicznych, za pomocą których społeczeństwo stara się zabezpieczyć swoich obywateli przed niezawinionym przez nich niedostatkiem, przed groźbą niemożności zaspokojenia podstawowych społecznie uznanych za ważne potrzeb” oraz że to „całokształt urządzeń publicznych zapewniających ochronę przed niedostatkiem” a główną funkcją zabezpieczenia społecznego jest „zapewnienie środków w razie niezdolności do zarobkowania”. Z kolei Antoni Rajkiewicz zabezpieczeniem społecznym określa „system świadczeń, do których obywatele mają prawo lub z których mają możliwość korzystania w wypadkach i na warunkach określonych odpowiednimi przepisami”, natomiast Lech Kaczyński rozumiał go jako „system świadczeń, którego celem jest zabezpieczenie jednostki przed różnego rodzaju życiowymi ryzykami, prowadzącymi do utraty lub zmniejszenia zdolności do pracy lub zwiększenia kosztów utrzymania rodziny”. W tym ujęciu definicyjnym zabezpieczenie społeczne jest pojęciem zbiorczym, obejmującym z reguły ubezpieczenie społeczne, ubezpieczenie gospodarcze (zwłaszcza na życie oraz wypadkowe i chorobowe), świadczenia o charakterze zaopatrzeniowym, pomoc społeczną, ochronę zdrowia, rehabilitację osób niepełnosprawnych i uzupełniające świadczenia socjalne (np. stypendia).

Można mówić o jeszcze jednym sposobie definiowania, wykorzystywanym w badaniach porównawczych. Definicje operacyjne, bo o nich mowa, najczęściej wymieniają rozwiązania zaliczane do zabezpieczenia społecznego lub wskazują cechy przesądzające o włączeniu lub nie danego świadczenia do zabezpieczenia społecznego. Z reguły rozwiązania te są przyporządkowane określonym ryzykom społecznym. Przykładem są badania prowadzone przez MOP, OECD – baza wydatków socjalnych (*Social Expenditure Database, Socx*) oraz Unię Europejską – Europejski System Zintegrowanych Statystyk na temat Ochrony Socjalnej (*European System of Integrated Social Protection Statistics, ESPROS*) oraz Wspólny System Informacji na temat Ochrony Socjalnej (*Mutual Information System on Social Protection, MISSOC*).

Co ciekawe termin zabezpieczenie społeczne został najwcześniej użyty w Związku Radzieckim w Dekrecie Komisarzy Ludowych RSRR z października 1919 roku o zabezpieczeniu społecznym pracujących. Jako termin ustawowy nazwa została zastosowana w Stanach Zjednoczonych w uchwalonej w 1935 roku *Social Security Act*. W nauce polskiej terminu tego jako pierwszy użył Edward Grabowski w pracy pt. „*Jakie jest zabezpieczenie społeczne i jakie być powinno?*”, opublikowanej w 1923 roku. Ten przydługi wstęp jest mi potrzebny dla uzmysłowienia z jak szerokim problemem badawczym postanowiła zmierzyć się Autorka i jak szeroką wiedzą musiała dysponować aby zadaniu temu podołać.

III. Ocena celu, hipotez i struktury pracy

W opinii Autorki recenzowanej pracy głównym celem pracy jest próba wielowymiarowego i kontekstowego ukazania rozwoju systemu ubezpieczeń społecznych w Polsce oraz instytucji powołanej do realizacji wynikających z niego zadań (ZUS), jak również próba scharakteryzowania głównych punktów zwrotnych rozwoju tego systemu w polityce społecznej państwa.

Autorka wybrała dosyć skomplikowaną konstrukcję metodyczną pracy. Zakreśliła cztery problemy badawcze, sformułowała 10 pytań badawczych oraz 7 hipotez badawczych, po kilka dla każdego problemu badawczego. Jakby tego było mało, Autorka formułuje jeszcze hipotezę główną: ZUS ewoluował na przestrzeni historycznej, rozwijał stare jak i nowe funkcje ubezpieczeniowe, a także te związane z działalnością okołoubezpieczeniowa (np. wypłata świadczeń nie związanych z systemem ubezpieczeń społecznych ale i zabezpieczeniem

społecznym) i poza ubezpieczeniowa (edukacyjną, informacyjną, prewencyjną, patriotyczną, czy współpracę z placówkami naukowymi. Trochę tego dużo i stawia spore wyzwania nie tylko dla niej ale także dla czytelnika pracy ale rozumiem dążenie do kompleksowości merytorycznej.

Z uwagi na charakter pracy najszerzej wykorzystaną w niej metodą badawczą jest metodologia monograficzna, czyli szczegółowo przedstawiona analiza dotycząca ZUS i funkcjonowania systemu ubezpieczeń społecznych. Inną zastosowaną metodą to analiza systemowa służąca Autorce do przeanalizowania zmian, jakie zachodziły w systemie ubezpieczeń społecznych. W dysertacji odnajdujemy także metodę analizy decyzyjnej, która służy jej do prześledzenia przyczyn i skutków decyzji służących do wpływu kształtu i przemian działań realizowanych przez ZUS na przestrzeni lat. W swojej pracy Autorka wykorzystwała także metody komparatystyczne i metodę etnograficzną. W pracy znalazła także swe miejsce metoda obserwacji, metoda wywiadu z byłymi i obecnymi pracownikami ZUS, analiza przyjmowanej narracji a także analiza i krytyka piśmiennictwa w tym analiza danych źródłowych i archiwalnych a także badania pamiętnikarskie. To naprawdę kompleksowe podejście świadczące o dobrym przygotowaniu metodycznym Autorki chociaż nosząca ryzyko pomieszania rozumienia pojęć, które w różnych metodach miewają nieco odmienne znaczenia. Nie zmienia to faktu, że właściwie zostały dobrane metody badawcze do sformułowanych tez. Autorka przyjęła, że w badaniach będzie wykorzystywać metody badań ilościowych i jakościowych. Natomiast w badaniach jakościowych wykorzystwała wywiad swobodny tzw. ekspercki i analizę dokumentów zastanych (desk research). Wykonano to na wysokim poziomie merytorycznym w czym zapewne pomocne było doświadczenie zawodowe Autorki.

W aspekcie formalnym struktura rozprawy nie budzi zastrzeżeń. Składa się z części teoretycznej i badawczej. Jest ona merytorycznie poprawna i logicznie spójna, ponieważ wszystkie jej części są uszeregowane w taki sposób, że stopniowo wprowadzają czytelnika w podjętą przez Autorkę problematykę.

Całość pracy składa się z sześciu rozdziałów, wprowadzenia, zakończenia i wniosków końcowych, bibliografii (261) oraz spisu źródeł prawa (463), innych źródeł (46), artykułów prasowych (22), stron internetowych (4) i kalendarium.

Recenzowaną pracę kończy zakończenie wraz z rekomendacjami, w którym na podstawie zgromadzonego materiału badawczego, sformułowano klarowne i przejrzyste wnioski końcowe i rekomendacje. Są one w pełni uzasadnione i poparte uzyskanym materiałem empirycznym.

Przechodząc do szczegółowej oceny zawartości pracy warto podkreślić ogólną znajomość problematyki społecznej przez doktorantkę.

Dysertacja ma układ chronologiczny i składa się z 6 rozdziałów.

W rozdziale I przedstawiona została koncepcje i definicje polskiej polityki społecznej oraz polityczne i gospodarcze uwarunkowania w jej tworzeniu. W rozdziale drugim opisano początki prac nad polskim systemem ubezpieczeń społecznych oraz główne koncepcje polskich twórców tego systemu. Kolejny rozdział poświęcony został opisowi funkcjonowania instytucji ubezpieczeniowych w okresie II wojny światowej na ziemiach polskich pod okupacją niemiecką. Rozdział IV zwraca uwagę na przedstawienie warunków powojennej odbudowy instytucji ubezpieczeniowych w tym również przyczyny, okoliczności i etapy likwidacji ZUS w tym okresie. W Rozdziale V zaprezentowano przemiany systemu ubezpieczeń społecznych w latach 1960-89 oraz opisano zakres działalności niezwiązanej z ubezpieczeniami społecznymi oraz działalnością około ubezpieczeniową. W ostatnim rozdziale przedstawiono skutki kryzysu politycznego, gospodarczego i społecznego początku lat 90, XX w. i jego wpływ na kształt ustawy zmieniającej system ubezpieczeń społecznych z roku 1998 oraz główne założenia reformy systemu. Opisano także zmiany, jakie były dokonywane w funkcjonowaniu ZUS do roku 2022 oraz jego działalności okołoubezpieczeniowej i niezwiązanej z ubezpieczeniami społecznymi. W zakończeniu pracy opisano także wpływ czasu pandemii koronawirusa na funkcjonowanie i działalność Zakładu a także rekomendacje kierunków zmian w systemie ubezpieczeń społecznych oraz dalszym funkcjonowaniu ZUS.

Autorka nie zdecydowała się na ekspozycję komparatystyki międzynarodowej, co z uwagi na temat pracy uznaje za słuszne.

Metody prowadzenia rozważań naukowych są adekwatne do charakteru i rangi rozprawy doktorskiej. Konstrukcja pracy jest spójna i logiczna, a struktura merytorycznie poprawna. Wśród walorów pracy na uwagę zasługuje poprawność metodologiczna w rozstrzyganiu poszczególnych kwestii i zagadnień prezentowanych w rozprawie, obejmująca wszystkie kolejne elementy wyводу: od formułowania celu, tezy głównej aż po jej właściwą weryfikację oraz proponowane rozwiązanie problemu badawczego. Zdefiniowane tezy należy uznać za prawidłowe i adekwatne do tematu pracy. Świadczy to o rozpoznaniu przez Autorkę wszystkich obszarów polityki społecznej realizowanej przez badaną organizację gospodarczą. W toku badań Dyplomantka konsekwentnie dążył do realizacji wyznaczonego celu i sformułowanych tez. Cechuje ją przy tym samodzielność myślenia i duża znajomość realiów związanych z polityką społeczną i ubezpieczeniem społecznym. Zapropionowane badanie jest w pełni przemyślaną, kompleksową i pełną konstrukcją intelektualną.

Za najbardziej cenne i oryginalne w ogólnym sensie poznawczym można uznać następujące elementy rozprawy w postaci postulatów:

- prowadzenie badań i analiz we własnym zakresie

- zamawianie przez Zakład przeprowadzania badań i analiz przez inne podmioty,
 - wszechstronna analiza przyczyn i skutków zdarzeń w dziedzinie ochrony zdrowia,
- Pozwoliło by to na nabycie uprawnień do realizacji badań metodami naukowymi a w efekcie bardziej sprawne zarządzanie ryzykiem społecznym.

-

IV Uwagi dyskusyjne

Lektura całości opracowania nie wzbudza na ogół odczuć negatywnych lub budzących wątpliwości sformułowań. Nie mniej pragnąłbym aby Autorka w trakcie obrony pracy ustosunkowała się do następujących kwestii.

W ewentualnym przygotowywaniu pracy do druku więcej uwagi trzeba będzie poświęcić sprawom edycji i technikom pisania pracy. Np. na str. 11. w tekście znajduje się błędnie podana numeracja rozdziałów. Brak także spisu tabel, których jest 25 i wykresów, których jest 10. Z drugiej strony pochwalić Autorkę należy za niezwykle staranną formę oprawy graficznej w formie wykresów i tabel, co zobrazowane zostało przejrzysto, z wykorzystaniem barw i czytelnego wykorzystania przestrzeni.

Pewne wątpliwości budzi także formalna struktura pracy. Sześciu rozdziałom merytorycznym towarzyszy struktura 75 podrozdziałów, co statystycznie prowadzi do sytuacji, że każdy podrozdział liczy ok. 5 stron. W sumie jest to nieco męczące dla czytelnika aczkolwiek rozumiem, że Autorka pragnęła aby można było jak najszybciej odnaleźć żądany aspekt problemu.

Bez wątplenia, recenzowana praca zawiera nie tylko istotny walor poznawczy, wykraczający poza istniejący stan badań, ale stanowi jednocześnie szerokie i rzetelne kompendium wiedzy o podstawach polityki zabezpieczenia społecznego w Polsce, udziale władz w realizacji tej polityki, a jednocześnie ukazuje wskazania aplikacyjne zbudowanego narzędzia w konstrukcji oczekiwanych zmian w działaniach na rzecz środowisk napiętnowanych ubóstwem ekonomicznym. Jest to naprawdę profesjonalna monografia tematyki działania ZUS.

Oceniając stronę językową przedłożonej pracy doktorskiej do oceny stwierdzam, że nie budzi większych zastrzeżeń. Drobnych mankamentów językowych i formalnych jest niewiele,

Z perspektywy badawczej warto także poszukać odpowiedzi na pytanie: Czy i w jakim zakresie duże przedsiębiorstwa, takie jak ZUS realizują funkcje polityki społecznej w społeczności kraju jak i lokalnej, w dzisiejszej rzeczywistości? Autorka oczywiście pisze o tym w swojej rozprawie jednak zajmuje to stosunkowo mało miejsca w porównaniu z analizą

historyczną. W swoich rekomendacjach proponuje rozszerzenie działalności ZUS nie tylko w sferze ubezpieczeń ale także w sferze około i pozaubezpieczeniowej, Rodzi się więc pytanie czy Autorka widzi także zadania organizacji w zmianie modelu zabezpieczeniowego czy może zmiany modelu polityki społecznej w Polsce ? W jakim kierunku ?

Czy zdaniem Autorki rozwój zadań stawianych przez ZUS ma wystarczające zabezpieczenie w potencjale technicznym a zwłaszcza kadrowym tej organizacji ?

Jak Doktorantka odnosi się do politycznych postulatów likwidacji ZUS i zastąpienia go kilkoma wyspecjalizowanymi podmiotami ?

Prosiłbym także o krótkie wyjaśnienie czy zdaniem Autorki istnieją obecnie, poza granicami naszego kraju, rozwiązania modelowe, które mogłyby być inspiracją dla rozwiązań krajowych ? W tej mierze chodzi mi także o przewidywane perspektywy z ewentualną cyber przestępczością w zabezpieczeniu społecznym.

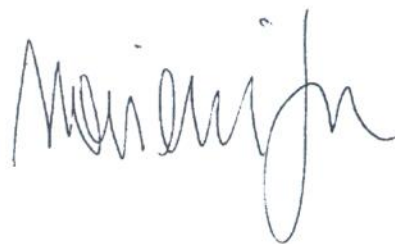
I na koniec pytanie od politologa. Słusznie pani zauważa (str.25) że kwestie społeczne były i są wykorzystywane w bieżących sporach i rywalizacji pomiędzy poszczególnymi koalicjami i partiami politycznymi a więc traktowane instrumentalnie a więc, w pani opinii, miejsce polityki społecznej w państwie zależy zarówno od ustroju i formy państwa, jak i panującej ideologii. Jak Pani rozumie to ostatnie uwarunkowanie w dobie obecnej ?

IV Konkluzja

Na gruncie absolutnego przekonania, wynikającego z rzetelnej lektury przedłożonej pracy doktorskiej, pragnę podkreślić, że drobne uwagi krytyczne mają w dużej mierze charakter dyskusyjny i w niczym nie ujmują bardzo pozytywnej oceny i wartości całości przedstawionej rozprawy. Stwierdzam, że Autorce udało się w sposób należyty zrealizować podjęty projekt badawczy a zwłaszcza odpowiedzieć na postawione pytania badawcze i zweryfikować postawione hipotezy.

Rozprawa doktorska posiada w mojej ocenie, szereg walorów natury teoriopoznawczej i pragmatycznej. Stanowi cenne kompendium wiedzy z zakresu realizacji polityki społecznej przez organizację gospodarczą i jej wpływ na społeczność. Recenzowana rozprawa prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną w dyscyplinie nauk o polityce i administracji w subdyscyplinie polityka społeczna. Biorąc także pod uwagę zgromadzony przez Autorkę bogaty materiał faktograficzny, dotyczący badań własnych stwierdzam, że Doktorantka wykazała się umiejętnością samodzielnie prowadzonej pracy naukowej. W związku z tym stwierdzam, że przedłożona mi do recenzji rozprawa doktorska mgr Magdaleny Lewandowskiej spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim określone w Ustawie 2.0 art.187 i dlatego wnoszę o

ogólną wiedzę teoretyczną w dyscyplinie nauk o polityce i administracji w subdyscyplinie polityka społeczna. Biorąc także pod uwagę zgromadzony przez Autorkę bogaty materiał faktograficzny, dotyczący badań własnych stwierdzam, że Doktorantka wykazała się umiejętnością samodzielnie prowadzonej pracy naukowej. W związku z tym stwierdzam, że przedłożona mi do recenzji rozprawa doktorska mgr Magdaleny Lewandowskiej spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim określone w Ustawie 2.0 art.187 i dlatego wnoszę o dopuszczenie jej do dalszego postępowania, zmierzającego do nadania doktora nauk społecznych w dyscyplinie nauki o polityce i administracji.

Marian Mitrega